

**TOJIK VA O‘ZBEK XALQINING ADABIY MUNOSABATLARI HAQIDA
SHARX (JOMIY VA NAVOIY MISOLIDA)***Aziza Rajabova**Termiz davlat universitetining 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va tojik xalqining adabiy aloqalarini XV asrning buyuk shoirlaridan biri, zullisonayn adib Alisher Navoiy va uning ustoz hamda piri Abdurrahmoni Jomiy misolida ko‘rishimiz mumkin. Bu ikki buyuk shaxsning bir-biriga qanchalik maslahatdosh bo‘lganligi, hamda o‘z she‘r va asarlarida bir-birlarini e‘tirof etkanligi misollar bilan keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Abdurrahmoni Jomiy, Nizomiy Ganjaviy, “Xamsa”, “Layli va Majnun”, “Xamsat-ul-mutahayyirin”

Tojik va o‘zbek xalqlari azal-azaldan yaqin do‘st bo‘lib kelishgan. Ularni bir ildizli daraxtning ikki novdasi yoki ikki qirg‘oqli daryo yoki bir rubobning ikkita tori deyish to‘g‘ri va joizdir. Boshqacha aytganda, tojik va o‘zbek xalqlari do‘st va qardosh xalqdir. Bu ikki xalq ikki tilda gaplashsa-da, madaniyati, urf-odatlarini, an‘analari mushtarakdir. Do‘stlar bir-birining ko‘z gusi, deb qadimdan keksalarimiz aytishgan. Darhaqiqat, bu so‘zlar nafaqat tarixda, balki bugungi hayotda ham o‘z isbotini topayotgani bejiz emas. Bu ikki xalqning do‘stligini nafaqat ikki yurt ahli, balki davlat rahbarlari o‘rtasida ham kuzatish mumkin. Bu do‘stlik rishtasi ikki xalq zaminining barcha ahli manfaati uchun qilingan xizmatdir.

Bu ikki xalq o‘rtasidagi do‘stlikning boshlanishi asosan XV asrda, ya‘ni fors-tojik va o‘zbek adabiyotining ikki ko‘zga ko‘ringan namoyandalarining do‘stligidan boshlangan bo‘lib, ular hozirgacha har bir tojik va o‘zbek xalqining qalbidan alohida o‘rin tutgan odamlar - Mavlono Abdurahmoniy Jomiy va Mir Alisher Navoiy. Tojik va o‘zbek xalqlarining do‘stligi haqida gap ketganda, albatta, ko‘z o‘ngimizda bu ikki buyuk zotning do‘stligi tasviri keladi. Ularning munosabatlari yaxshi ustoz va shogirdlik davridan boshlanib, bir-birlarining ko‘magi va maslahati bilan ilm-fan va adabiyot cho‘qqilariga erishdilar va bu adabiy hayotda o‘z o‘rnini yo‘qotmagan qimmatli asarlar yaratilishiga sabab bo‘ldi. Abdurahmoni Jomiy va Alisher Navoiy nafaqat ilm-fan sohasida, balki davlat ishlarida ham bir-biriga maslahatchi sifatida hamisha adolat va do‘stlik tarafdori bo‘lgan.

Alisher Navoiy fors va tojik so‘zlovchilarining bebaho asarlaridan, nafis o‘zbek adabiyotidan yangi ilhom oldi. Buni tasdiqlash uchun uning “Xamsa” asarini misol qilib keltirishimiz mumkin. Adabiyot tarixidan bilamizki, Alisher Navoiy o‘zining “Xamsa”-sini Nizomiy Ganjaviy “Xamsa”-siga ergashib yozgan. Bunga qo‘shimcha

ravishda u o‘z asarlarida, she‘r va g‘azallarida hamisha katta iftixor bilan fors va tojik adabiyotining bir qancha namoyandalarini o‘ziga ustoz sifatida ko‘rdi:

*Forsiy chun gasht dar eshon ado,
Turki kunam, nest ajab ibtido.
Fors chu xursand shud az on guhar.
Turk ham ar shod shavad, xubtar.
Man, ki dar in roh nihodam qadam,
Hast umedam chu, bigiram qalam.
Rohbari karda Nizomi maro,
Yor shavad Xusravu Jomi maro.*

Ya‘ni, shoir bu she‘rida Nizomiy Ganjaviy kabi atoqli notiqlar ijodida forsiy she‘riyat yuksak cho‘qqiga chiqqanini aytmoqchi. Shuning uchun turk tilini o‘rganishim zarur va bu borada Nizomiy Ganjaviy, Amir Xusravi Dehlaviy va Abdurrahmon Jomiy yordam beradi, degan umiddaman, deb aytmoqchi.

Yoki:

*Du pil boshad agar Xusrav, Nizomi,
Buvad sad pil, bal az on besh Jomi.
Xudashro yak jahoni bekaron don,
Chu xud rushdu kamolash yak jahon don.
(Jonibek Quvnoq tarjimasi)*

Ya‘ni, Alisher Navoiy bu o‘rinda bu so‘zlovchilarning qudrati va yuksak poetik mahoratini ta‘kidlaydi. Darhaqiqat, fors-tojik adabiyotining ko‘zga ko‘ringan namoyandalarining ma‘naviy qiyofasi Alisher Navoiy ijodida yangi rang-baranglik kasb etdi.

Bu ikki buyuk tarixiy shaxs o‘rtasidagi do‘stlik asoslari juda mustahkam va barqaror edi. Aytish joizki, shogird o‘z she‘r va asarlarida nafaqat ustozini madh etgan, balki Abdurrahmon Jomiy ham ba‘zi she‘rlarida Alisher Navoiyni tanigan va uni yaqin do‘st sanagan:

*Xossa, ki ba bog‘I oshnoi,
Bar shoxi vafo buvad Navoi.
Ya‘ne, ki Navoi lutf sozad,
Dilhoi shikastagon navozad
Kore nabuvad ba joi in kor,
Yoroni jahon fidoi in yor.*

Alisher Navoiy oshnolik bog‘ida va vafo shoxida o‘z o‘rni bor. Ya‘ni, Alisher Navoiy yaxshilik qilsa, ezilgan yuraklar erib ketadi. Bu ishning o‘rnini boshqa hech bir ish bosa olmaydi. Butun dunyo ahli unga sodiqdir.

Mavlono Abdurrahmon Jomiy va Nizomiddin Mir Alisher Navoiy do‘stliklari davomida shaxsiy hayotda ham, ijodiy ishlarida ham bir-birlariga madadkor bo‘lgan.

Bu ikki olijanob zot bir-biriga ustoz va shogird, do‘st va akadek munosabatda bo‘lgan. Abdurrahmon Jomiyning do‘stlik va hamkorlik davrida Alisher Navoiy haqida aytgan she‘rlari va ezgu so‘zlari juda ko‘p va bu ikki xalq o‘rtasidagi do‘stlikning muhim namunasi bo‘lib xizmat qilmoqda. Abdurrahmon Jomiy o‘zining “Layli va Majnun” qissasining muqaddimasida do‘stlik haqida so‘z yuritadi, do‘stlik va sadoqatning eng yaxshi namunasini Alisher Navoiy timsolida ko‘radi va she‘rida aks etadi:

*Yore, ki kunad bay or payvand,
Naxli amalash shavad barumand.
Yor ast kalidi ganji ummed,
Yor ast navidi ayshi jovid.
Maqsudi vujud chist juz yor?
Z-in savdovu sud chist juz yor?*

Abdurrahmon Jomiy o‘z shogirdini fors-tojikcha asarlar yozishda qo‘llab-quvvatlash bilan birga, Alisher Navoiyning o‘zbek asarlarini yaratishga ham katta e‘tibor bergan. Darhaqiqat, Alisher Navoiy Abdurrahmoni Jomiy o‘zbek tilida yozishga mas‘uldir. Ya‘ni, shogirdi Alisher Navoiy o‘zbek tilida ijod qilsa, uning jahon miqyosidagi shuhrati avvalgidan ancha ortib borayotganini kuzatadi. Shuning uchun u shogirdiga o‘zbek tilida ijodini davom ettirishni maslahat beradi va bu maslahat yoqimli she‘r va g‘azallar, qimmatli asarlar yaratilishiga sabab bo‘ladi. Abdurrahmoni Jomiy Alisher Navoiy turkiy she‘rlarining sifatini yuqori baholab, shunday deydi:

*Kunad dar she‘r tab‘ash mo‘shikofi,
V-az on mo‘ no‘gi kilcash she‘rbofi.
Nihad z-in she‘ri mushkin domi dilho,
Dihad z-on she‘ri shirin komi dilho.
Dili ushshoq az on yak monda dar band,
Labi xubon az in yak dar shakarxand.*

Abdurrahmoni Jomiy boshqa bir she‘rida Alisher navoiyni quyidagicha ta‘riflaydi:

*Nashud boisam juz suxandoniyat,
Ba dasturi donish suxanroniyat.
V-agarna man onro chu orostam,
Na ehson, na tahsin zi kas xostam.
Chi xezad zi madxal, ki ehson kunad,
Chi oyad zi tahsin, ki nodon kunad.
Ba tuli suxan gar sutudam turo,
Hadi donishi xud namudam turo.*

Bu ma‘lumotlardan kelib chiqib, Alisher Navoiy ijodida Abdurahmon Jomiyning ta‘siri, Abdurahmon Jomiy ijodida Alisher Navoiyning o‘rni juda katta, degan xulosaga kelish mumkin. Bu gaplarning isbotini XV asrning bu ikki atoqli shoir va yozuvchilarining ijodida ko‘ramiz. Xususan, Alisher Navoiyning “Xamsat-ul-

mutahayyirin” asarida ularning do‘stligi, yaqin munosabatlari yaqqol namoyon bo‘ladi. Aniqrog‘i, mazkur asarning ikkinchi maqolasida Abdurrahmon Jomiy va Alisher Navoiyning bir-biriga yozgan maktublari bo‘lib, bu ikki shaxs o‘rtasidagi munosabatlar mislsiz ekanligini ko‘rsatadi. Ikki xalq tarixining buyuk siymolari misolida tojik va o‘zbek xalqlari o‘rtasidagi adabiy do‘stlik ramzi Abdurrahmoni Jomiy va Alisher Navoiydir. Bu ikki tarixiy shaxsning do‘stligi bu ikki ajralmas xalq o‘rtasida oxirigacha do‘stlik rishtasi bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. A. Jomiy. Haft avrang: Layli va Majnun, Toshbosma, Toshkent, 1913
2. A. Jomiy. Haft avrang: Yusuf va Zulayxo, Toshbosma, Toshkent, 1913
3. A. Afsahzod. Jomiy. Adib va mutafakkir. Dushanbe, “Irfon”, 1989
4. A. Afsahzod. Ro‘zgor va osori Abdurrahmoni Jomiy. Dushanbe. “Donish”, 1980
5. A. Navoiy. Munshaot. Toshkent, “Ma’naviyat”, 2001
6. A. O‘rinboev. Jomiy maktublari. Toshkent, 1984